

МІФ У КІБЕРПРОСТОРИ: ІНТЕРНЕТ ЯК ПРОСТІР УТІЛЕННЯ НЕОМІФОЛОГЕМ

Розглянуто кіберпростір як утілення неоміфологем сучасної культури; виявлено діапазон сучасних міфів, репрезентованих у мережі Інтернет; визначено статус міфу в Інтернет-культурі постсучасності.

Ключові слова: міф, неоміф, постсучасність, кіберпростір, Інтернет.

Рассмотрено киберпространство как воплощение неомифологем современной культуры; обозначен диапазон современных мифов, представленных в сети Интернет; определен статус мифа в Интернет-культуре постсовременности.

Ключевые слова: миф, неомиф, постсовременность, киберпространство, Интернет.

In the article cyberspace is considered as a space of the modern myths embodiment; a range of modern myths presented by the Internet is designated, the status of myth in the Internet culture of postmodernity is defined.

Key words: myth, modern myth, postmodernity, cyberspace, Internet.

Міфи віддавна супроводжують людство. Виникнувши в первісну добу як спроба пояснення незрозумілих явищ та регулятор суспільних відносин, згодом — разом із людством — розвинулися, набули ознак стрункої системи — виникла міфологія. З того часу поступово з норм життя міфи перетворюються на об'єкти дослідження, втім єдиної теорії міфу понині не існує. Науковці давно не обмежують роль цього феномену лише архаїчними часами, приписуючи елементи міфічного сутності людської свідомості. Виникнення комп'ютерів та мережі Інтернет — новий щабель у відтворенні міфологічних елементів. Дослідження взаємовпливу та взаємодії цих феноменів нині є надзвичайно актуальними.

Мета статті — визначення статусу міфу в кіберпросторі на основі аналізу неоміфологем, представлених у мережі Інтернет.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення кількох завдань:

- визначити межі та діапазон сучасних міфів, репрезентованих у мережі Інтернет;
- дослідити міфи, що існують у Всесвітній мережі;
- проаналізувати неоміфологеми, втілені в кіберпросторі як породження культури епохи «пост».

У найширшому значенні міф — «це перша форма раціонального осягнення світу, його образно-символічного відтворення, що трансформується в приписання дій. Міф перетворює хаос у космос, створює можливість розуміння світу як якогось організованого цілого,

виражає його в простій і доступній схемі, яка може втілюватися в магічну дію як підкорення незбагненого» [5, с. 53]. На основі цього, можна стверджувати, що міф є особливим способом пізнання світу, який має власну раціональність. Також це особливий спосіб опанування та осмислення світу, за допомогою якого людина впорядковує навколишню дійсність і вносить до неї певний сенс. При цьому тлумачення універсуму міфу антропоморфне — він «наділяється тими якостями, які забарвлюють буття індивіда в його взаємозв'язку з іншими людьми» [там само]. Це характеристики свідомості первісної людини, міфологічної свідомості, яка, конструюючи картину світу, визначає і спосіб мислення людини, і спосіб її життя в цьому світі. Але функціонування міфологічної свідомості аж ніяк не обмежується архаїчною епохою. Дослідники відзначають, що в цілому культурному процесові характерні періодичні зміни періодів «деміфологізації» та «реміфологізації». Перші, наприклад, пов'язані з посиленням ролі раціонального знання, науки і техніки в суспільному житті другої половини XIX — початку XX ст., коли на перший план вийшов позитивізм, за яким єдиним джерелом істинного, об'єктивного знання є виключно емпіричні дослідження. Втім, через кілька десятиріч років людство певною мірою розчарувалося в здатності розуму до віднайдення рішень на всі виклики, тоді — після двох світових воєн та інших кризових явищ — культура стає «тотально міфологічною» [12, с. 170]. Завдяки постмодернізму, що сформувався на руїнах позитивізму та модернізму, це «досягнення» зберігається і на сучасному етапі.

Людство, опановуючи та досліджуючи навколишній світ та себе, продукує нові міфи. Французький філософ Р. Барт зазначає, що міфом може бути все, що завгодно — принаймні, воно стає таким, коли «до його суто матеріальності додається певне соціальне застосування» [3, с. 234]. Науковці виділяють і досліджують міфи про надприродне (А. Т. Шедрін), політичні (Е. Кассіер), соціальні (Ж. Сорель), комерційні міфи (А. В. Ульяновський) та багато інших. Своєрідним підсумком наукових розробок можна назвати ідею, що і самі дослідження міфів є міфотворчістю [10]. В цілому науковці погоджуються, що міфотворення — невід'ємна частина існування суспільства, оскільки закладена в самій суті людини. Для нас новим міфом, неоміфом є певне уявлення, що на даний момент сприймається як істинне однією людиною або групою людей, проте не відповідає дійсності.

До часів архаїки належать джерела ще однієї популярної проблематики сучасних досліджень — стрімкого розвитку техніки та технологій. Для первісної людини знаряддя праці слугували засобом подолання певної фізичної вади, передусім, перед пристосованішими до «дикого» життя іншими живими істотами, а також для полегшення та поліпшення життя. Відтоді еволюція технічних пристроїв поступово пришвидшується, а разом з цим — і швидкість буття. Безсумнівно, вказані процеси впливають на світогляд та світосприйняття людини.

У середині ХХ ст. цивілізація вступила у фазу, названу науково-технічною революцією (НТР), в процесі якої наука стає вирішальним фактором культурного розвитку [16, с. 72]. Зазначимо, що досягнення точних та природничих наук були спричинені, не в останню чергу, вже згадуваними позитивістськими настроями. У процесі НТР значні успіхи досягнуті в розвитку технічних засобів, зокрема в галузі транспорту, воєнної техніки, а головне — зв'язку.

Згідно з концепцією канадського філософа М. Маклюена, епохи центруються саме навколо провідного засобу комунікації [8]. Після епох дописьмового варварства та фонетичного письма настали часи друкованого слова — галактика Гутенберга. Їх змінила епоха, об'єднана навколо телеграфу, радіо, телебачення та інших «аналогових» медіа. Сучасна ж — третя — галактика обертається навколо Інтернету як рушія нової комунікаційної інфраструктури. «Інтернет — це комунікаційний медіум, який уперше уможливив спілкування багатьох людей з багатьма іншими в будь-який момент часу і в глобальному масштабі. Якщо поширення друкованих видань на Заході привело до створення того, що Маклюен охрестив «галактикою Гутенберга», то ми нині вступаємо в новий світ комунікацій — галактику Інтернет» [7, с. 15].

Отже, це двоїтий феномен, що містить технічний і соціокультурний аспекти та дедалі сильніше об'єднує людство в усіх сенсах. Зазначимо, що тут ми використовуємо поняття кіберпростір та Інтернет як синоніми. Нині цей медіасвіт став майже невід'ємною частиною існування цивілізації й культури. Створена заради обміну корисною інформацією швидко та на далекі відстані, своєрідне сучасне «знаряддя праці», Всесвітня мережа призвела до тотальної деформації культури та уявлень про неї. Причиною цього є перенесення усіх можливих проявів людської активності у віртуальний цифровий простір. Трансформація ця також тісно пов'язана з виникненням та поступовим поширенням комп'ютерів, адже саме завдяки цьому стала можливою «експансія» Інтернету.

З цим погоджуються не всі дослідники. Зокрема англійській соціолог З. Бауман зауважує, що, всупереч думкам багатьох науковців, «Інтернет та «павутиння» не є загальнодоступними і навряд чи коли-небудь відкриються для всіх» [4, с. 79]. Проте тенденція до формування інформаційного суспільства та Інтернет-культури очевидна.

З виникненням Інтернету американський есеїст Дж. П. Барлоу склав «Декларацію незалежності кіберпростору» [2], виступаючи проти обмежуючих дій «урядів індустріального світу». В цьому документі автор сформулював основні цінності суспільства, що зароджується. Так, Барлоу наголошує на свободі і незалежному самоврядуванні кіберпростору; природності та саморегулюванні інформаційного співтовариства; рівності та повній відсутності будь-яких обмежень громадянських прав і свобод; нематеріалістичному погляді на людську особистість, а також повному запереченні фізичного насильства; холізмі; відмові від споживацького ставлення до ідей. На жаль, сучасний Інтернет значною мірою монетизований, легітимізований

та підпорядкований інтересам тих, проти кого виступав Барлоу, проте, повністю здолати початкові принципи кіберпростору навряд чи вдасться.

Нині можна констатувати, що мережа «Інтернет» перестала бути вузькотехнологічним проектом і перетворилася на інструмент переживання нових віртуальних реальностей, стала ще однією культурною формою включеного людського спілкування, але в ускладненому багаторівневому медіасередовищі. На думку дослідників, архітектуру глобальної інформаційної мережі (і, як наслідок, народжуваного інформаційного суспільства) багато в чому визначив постмодернізм як ідеологія та доктринальне джерело [13, с. 91].

Нинішній етап розвитку З. Бауман називає «пізньосучасною», або «постсучасною», епохою [4]. Вона є суперечливою та діалектичною. Людське співтовариство тяжіє до глобалізації та «локалізації» одночасно, це призводить до глибокої соціальної диференціації за принципом «володіння» мобільністю, зокрема доступу до медіа. Численний «новий середній клас», перебуваючи між двома крайнощами, відчуває незахищеність та невпевненість, страждає від екзистенційної невизначеності, занепокоєння й страху. «Нова еліта» маніпулює рештою завдяки комунікаційним мережам усіх видів. «Найглибший зміст ідеї глобалізації — це невизначений, некерований і самостійний характер усього, що відбувається у світі; відсутність центру, пульта управління, ради директорів або головної контори» [там само, с. 88].

Цій епосі в цілому, і кіберпростору зокрема, повною мірою відповідають домінантні філософського постмодернізму, виділені російським філософом В. А. Канке: агоністика мовних ігор, дисконсенсус (а не консенсус), дискретність (а не безперервність і прогрес), множинність (а не єдність), нестабільність (а не стабільність), локальність (а не просторова загальність), фрагментарність (а не цілісність), випадковість (а не системність), гра (а не мета), анархія (а не ієрархія), розсіювання (а не центривання), апофатика (а не позитивність), рух на поверхні слів і речей (а не вглиб їх), слід (а не позначуване і позначуюче), симулякр (а не образ), поверховість (а не глибина), лабіринт (а не лінійність), невизначеність (а не визначеність), іманентне (а не трансцендентне), естетика парадоксально-піднесеного (а не прекрасного й уявлюваного), спокуса (а не виробництво) [6, с. 121].

Дослідники зазначають, що постмодернізм відкрив новий етап колективного мислення, який почався як реакція на універсалізм та одержавлення суспільних систем. «Конкретні проблеми окремих людей, різного роду «меншин» і безпосередньо пов'язана з ними проблема свободи індивідуального вибору не знаходили рішення в системі, оснований на переконанні, що експерти можуть точно спрогнозувати курс розвитку того чи іншого процесу, запропонувати оптимальні рішення. Концепцію однолінійного руху вперед і вгору змінює постмодерністська концепція, яка стверджує неогуманістичну ідею плюралізму. Підхід, при якому єдино правильні рішення економічних, політичних, соціальних, культурних проблем, що пропонуються

експертами, замінюється підходом, при якому пропонуються кілька варіантів рішення (сценаріїв), до розробки яких залучаються не тільки визнані фахівці в конкретній сфері, а й представники громадськості» [14, с. 91-92]. Прикладом можуть слугувати численні онлайн-проекти, створення віртуальних спітовариств або віртуальних баз знань. Так, журнал «Time» констатував виникнення нового терміна «wikiality» — «вікіальність», від «wikipedia» та «reality», що позначає істину, основану не на фактах, а на консенсусі. «Time» повідомляє, що термін виник завдяки зростаючій популярності онлайн-енциклопедії «Вікіпедія» (Wikipedia.org), статті для якої пишуть і редагують користувачі Інтернету [19].

Повертаючись до неоміфів, зазначимо: для того, «щоб упасти в міфологію, зовсім не обов'язково мати якийсь особливий тип мислення. Міфологія корениться не у свідомості людини, а в її ставленні до світу, в системі цінностей, у механізмах соціальної регуляції поведінки, формах і способах світобачення» [14]. Тому, як зазначає російський етнограф А. Л. Топорков, носіями сучасної міфології можуть бути і «сучасні освічені люди». Дослідник виокремлює чотири групи сучасних міфів. По-перше, це міфи політичного і громадського життя, які створюються політиками, партіями, журналістами. Друга група — міфи, пов'язані з етнічною та релігійною самоідентифікацією. До третьої, на думку А. Л. Топоркова, належать міфи, пов'язані з позарелігійними віруваннями. Четверту групу складають міфи масової культури.

Усі вони поширені в мережі Інтернет. З огляду на формат статті, наведемо лише один приклад — міфи, пов'язані з позарелігійними віруваннями, до яких, на думку російського науковця, належать, зокрема, міфи про НЛО й инопланетян, снігову людину, всесильних екстрасенсів-цілителей. Як зазначає український філософ А. Т. Щедрін, «постмодерновий ірраціоналізм, численні течії окультистичної природи мають власну комунікативну мережу, до якої входять чинники різної природи, — як газети, часописи, система книговидання, так і електронні ЗМІ, і, нарешті, мережа Internet» [17, с. 23].

Соціологи «Research & Branding Group» у березні 2011 р. — напередодні 50-річного ювілею першого польоту людини в космос — провели масштабне опитування українців, щоб з'ясувати їх ставлення до космічної тематики: історії та перспектив освоєння космосу. Згідно результатів дослідження, більше половини жителів України (54%) вірять в існування інших форм життя в космосі, 46% — в існування розумних форм життя. Значна частина респондентів (42%) вважають, що можливий контакт жителів землі з позаземними цивілізаціями. При цьому на думку 16% опитаних такий контакт можливий не раніше, ніж через 100 років. Третина респондентів (31%) — контакт з позаземними цивілізаціями неможливий, вони не існують. При цьому не змогли відповісти на поставлене запитання 26% опитаних [12]. Емпірично з'ясовуємо, що на запит «НЛО» сайт Google.com.ua видає 125 000 000 результатів за 0,06 секунд. Зокрема, пропонується

«Національний архів НЛО України. Сервіс зберігання та аналізу уфологічної інформації» [9].

Справедливо відзначити та підкреслити і однозначно позитивну роль Інтернету, який також сприяє збереженню та певною мірою відродженню як пам'яток класичної міфології, так і численних утілень античних сюжетів та образів у художніх творах усіх часів, загально-визнаних пам'яток культури. Адже завдяки Всесвітній мережі вони стають доступними багатомільйонній аудиторії, позбавленій блага реальної «мобільності».

У кіберпросторі існує багато електронних сторінок, автори яких ставлять за мету розвінчання сучасних міфів. Наприклад, на сайті «АНТИМИФ.РУ» [1] відверто зазначається: «Тут Ви зможете прочитати свій мозок від міфів, які впроваджені у Вашу свідомість як віруси для спотворення реальної картини світу». Користувачам пропонують міфи на будь-який смак: історичні, про видатних людей, дітей, здоров'я, особисте життя, науку, харчування, спорт, націоналістичні, політичні, психологічні й економічні.

Нині існують і неоміфи, що виникли завдяки кіберпростору. Зокрема, російський мистецтвознавець Д. В. Трубочкін наводить три приклади. Перш за все, уявлення про те, що в кіберпросторі людина може знайти що завгодно, а також має необмежені можливості для самопрезентації. Науковець переконує: «Наївність цього міфу, по-перше, в тому, що в Інтернеті ти знайдеш не те, що хочеш, а те, що тобі пропонують. По-друге, твій віртуальний образ або прізвисько все одно будуть проігноровані співрозмовниками і в кращому разі сприйняті як рамка інформації або як предмет гри: Інтернет не дасть нової якості, а ти все одно був і залишишся самим собою» [15, с. 14-15].

Ще один міф приписує простору Інтернету всюдисущість, що наводить пересічних користувачів на думку: «хто в нього потрапив, той не зможе сховатися». У цьому вбачають глобальну загрозу і можливість диктату машинного розуму, тотального контролю людського життя завдяки машинам. Утім, у разі необхідності, про людину можна дізнатися все, що захочеш, і без кіберпростору. Науковця насторожує інше — факт, що завдяки новим засобам зв'язку люди звикли до моментальних відповідей на запити, зокрема в спілкуванні. «Звичка до моментального цифрового зв'язку привчила нас до того, що відсутність доступу до людини стала сприйматися як ненормальне явище: у кіберпросторі мовчання нестерпне» [15, с. 15].

Третій міф: кіберпростір — це глобальний світ ілюзії і в ньому триває не справжнє життя, а його симуляція, своєрідна гра. У зв'язку з цим автор порушує питання про поведінку людини та ставлення до вчинків. «Найважливіша різниця між рукотворним простором і справжньою дійсністю в тому, що в цифровому світі все влаштовано за відомими сценаріями. Тому ситуація злому баз даних двозначна. Хакер не брав на себе зобов'язань не порушувати написаних іншою людиною сценаріїв: навпаки, він їм слідував і руйнував бази даних, підкоряючись правилам існування кіберпростору — інакше і бути

не може» [там само]. Етичний і правовий аспекти «існування» людини у віртуальному просторі поки не вирішені.

Зазначимо, що Організація об'єднаних націй у 2011 р. визнала доступ до Інтернету одним з невід'ємних прав людини [18]. Згідно з документом, прийнятим ООН, поширення інформації в Мережі має бути максимально вільним, обмежуючись лише тими ситуаціями, коли воно може призвести до порушення чиїх-небудь прав.

Три запропоновані російським дослідником міфи мають певну двозначність і, напевно, поділяються на шість. Узагальнюючи, можна сказати, що кіберпростору притаманні уявна всеосяжність, квазі-ідентифікація, ілюзорна всюдисущість, ефемерний надконтроль, симулятивність та псевдовседозволеність. Утім, очевидні також корені виникнення цих світоглядних «новоутворень» — глобальна невизначеність онтологічних та гносеологічних основ сучасного суспільства.

Таким чином, кіберпростір є закономірним породженням та відображенням сучасної культури, якому відповідають основні доміанти філософського постмодернізму. Адже Інтернет виник наприкінці ХХ ст. та від самого початку формувався як двійстий феномен: з одного боку, технічний, з іншого — соціокультурний. «Постсучасний» етап характеризується, передусім, дискретністю, множинністю, нестабільністю, фрагментарністю, невизначеністю, розсіюванням, симулятивністю та поверховістю. В цих умовах виникає своєрідне світосприйняття, яке за своєю природою та особливостями схильне до міфотворчості та впливу міфологічних конструкцій.

Численні неоміфи — ідеологічні, політичні, економічні, соціальні, культурні — з поширенням Усесвітньої мережі мають новий простір для відображення та поширення, підживлюючись відсутністю цілісності суспільства в цілому й індивіда зокрема. Вільно поширює Інтернет і «міфи про міфи» — цілі сайти присвячені дослідженню та розвінчання найстійкіших оман «нового колективного мислення».

Крім того, Інтернет став самостійним культурним середовищем, що підтверджує наявність «власних» міфів Мережі. Зокрема, уявна всеосяжність, квазіідентифікація, ілюзорна всюдисущість, ефемерний надконтроль, симулятивність та псевдовседозволеність. Це багато в чому збігається з основними характеристиками «постсучасності». Проте серед численних негативних ознак є й позитивні — Інтернет зберігає для сучасників віртуальні копії витворів мистецтва, філософських роздумів і наукових досягнень людства, джерелом для появи яких була й архаїчна міфологія.

З огляду на все вищезазначене, підкреслимо надзвичайну ємність та злободенність порушеної теми, що передбачає подальші наукові розробки проблематики сучасних міфів, зокрема, втілених у кіберпросторі.

Список літератури

1. АНТИМИФ.РУ. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.antimyth.ru/>.
2. Барлоу Дж. П. Декларация независимости киберпространства // Информационное общество. — М.: АСТ, 2004. — С. 349—355.

3. Барт Р. Мифологии / Р. Барт. — СПб. : Академический проект, 2010. — 352 с.
4. Бауман З. Глобализация. Последствия для человека и общества / З. Бауман. — М. : Весь Мир, 2004. — 188 с.
5. Губман Б. Л. Миф и религия / Б. Л. Губман // Культурология. XX век. Энциклопедия : в 2 т. Т. 2. — СПб. : Университетская книга, 1998. — С. 53—54.
6. Канке В. А. Основные философские направления и концепции науки. Итоги XX столетия / В. А. Канке. — М. : Логос, 2009. — 320 с.
7. Кастельс М. Галактика Интернет / М. Кастельс. — Екатеринбург : У-Фактория, 2004. — 328 с.
8. Мак-Люэн М. Галактика Гутенберга : Сотворение человека печатной культуры / М. Мак-Люэн. — К. : Ника-Центр, 2003. — 432 с.
9. Національний архів НЛЮ України. Сервіс зберігання та аналізу уфологічної інформації. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://ufobua.org.ua/>.
10. Пятигорский А. М. Мифология и сознание современного человека [Електронний ресурс] / А. М. Пятигорский. — Режим доступу : <http://www.polit.ru/lectures/2006/03/02/pjatigorsky.html>.
11. Пятидесятилетие первого полета человека в космос и перспективы развития космонавтики : мнение украинцев. Исследование общественного мнения [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.rb.com.ua/rus/companu/news/7485/>.
12. Руднев В. П. Миф / В. П. Руднев // Руднев В. П. Словарь культуры XX века. Ключевые понятия и тексты. — М. : Аграф, 1999. — С. 169-172.
13. Соловьев А. В. Постсовременность как метанарратив культуры информационного общества / А. В. Соловьев // Вестник РГУ им. С. А. Есенина. — Рязань, 2008. — №1(18). — С. 84-95.
14. Топорков А. Л. Мифы и мифология XX века: традиция и современное восприятие [Електронний ресурс] / А. Л. Топорков. — Режим доступу : <http://www.ruthenia.ru/folklore/toporkov1.htm>.
15. Трубочкин Д. Театр в киберпространстве / Д. Трубочкин // Театральная жизнь. — 2006. — № 2. — С. 14—18.
16. Шейкин А. Г. Научно-техническая революция / А. Г. Шейкин // Культурология. XX век. Энциклопедия : в 2 т. Т. 2. — СПб. : Университетская книга, 1998. — С. 72—74.
17. Щедрін А. Т. «Вторинний» міф у контексті світоглядно-доктринальних засад сучасного окультизму : (еволюція відносин у культурі постмодерну) / А. Т. Щедрін // POST OFFICE / Образи часу — образи світу. Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. № 776. Серія : Теорія культури та філософія науки. — Х., 2007. — С. 38—59.
18. La Rue F. Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression [Електронний ресурс] / F. La Rue. — Режим доступу : http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/17session/A.HRC.17.27_en.pdf.
19. Sayre C. The Year in Buzzwords 2006 [Електронний ресурс] / C. Sayre. — Режим доступу : <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,1570839,00.html>.

Надійшла до редколегії 25.05.2011 р.